

In memoriam János M. Bak

János M. Bak (1929-2020)

János M. Bak, član-osnivač i *professor emeritus* Odsjeka za srednjovjekovne studije Srednjoeuropskog sveučilišta, preminuo je 18. lipnja 2020. u svojoj 91. godini. Do posljednjeg trenutka bio je angažirani znanstvenik, autoritativni i brižni profesor, neumoran zagovornik međunarodne suradnje te unapređenja učenja i širenja „Republike Knjige“. Dok tugujemo za njim i sjećamo ga se, prisjetimo se i nekih stvari iz njegova bogatog, pustolovnog života. *Festschrift* koji smo mu priredili kada je navršio 70 godina nosio je naslov *The Man of Many Devices, Who Wandered Full Many Ways...* (*Čovjek od mnogo načina, koji je prolazio mnogim putevima...*). Pustolovine su počele krajem Drugog svjetskog rata, kada je kao tinejdžer trebao preživjeti Holokaust, služeći se trikovima i skrivajući se u Budimpešti kojom su vladali Strelasti križevi. Potom, nakon kratkog razdoblja tijekom kojega se entuzijastično preobratio na marksizam, ubrzo je izgubio iluzije o nastajućem staljinističkom režimu te je 1956. postao aktivni sudionik revolucije. Nakon njezina gušenja napustio je Mađarsku i u Göttingenu je kao student Percyja Ernsta Schramma stekao doktorat iz srednjovjekovnih studija. Kao poslijediplomac proveo je dvije godine u Oxfordu, a onda se zaposlio u Marburgu i objavio vrlo citiranu monografiju *Königtum und Stände in Ungarn im 14.-16. Jahrhundert (Kraljevstvo i staleži u Ugarskoj od 14. do 16. stoljeća)*. Godine 1966. preselio se u SAD, a potom u Kanadu, gdje je postao profesor na *University of British Columbia* u Vancouveru. Kao član po čitavom svijetu raširene mreže intelektualaca koji su emigrirali 1956., bio je vrlo aktivan u pomaganju mađarskih kolega knjigama, pozivima, stipendijama, publikacijama i pružanjem prilika. Nakon što je nekoliko godina uložio u povijest Istočne Srednje Europe i proučavanje seljaštva, 1980. organizirao je *Majestas*, znanstvenu udrugu za istraživanje vladanja, koja je djelovala dva desetljeća, priredila mnoge uspješne konferencije i objavljivala istoimeni časopis.

Kada se 1993. u Vancouveru umirovio kao *professor emeritus*, to nije bilo zato da se odmara, nego da se pridruži novoj, sve zahtjevnijoj akademskoj avanturi: podizanju Odsjeka za srednjovjekovne studije na nedavno osnovanom Srednjoeuropskom sveučilištu u Budimpešti (CEU). Donio je kući svoju svjetsku mrežu kontakata i dao najveći doprinos pretvaranju Odsjeka u uspješno novo središte na ovom polju. To nije bilo samo zahvaljujući njegovim izuzetnim njemačkim i američkim iskustvima, nego ponad svega zahvaljujući njegovu strastvenom bavljenju čudesnom, znatiželjnom, entuzijastičnom skupinom naših poslijediplomaca. Vjerojatno kao i na drugim odsjecima CEU-a, naši su seminari postali fascinantne znanstvene radionice kombinirajući skrivena blaga lokalnoga znanja s visokim standardima vrhunske međunarodne znanosti. U svemu je tome János bio živahan, kritičan, jednom zabavan i veseo, drugi put nervozan i mrzovoljan

sudionik, ponekad plašeci nasmrtno studente eksplozijama bijesa, ali im onda iskazujući odgovarajuće poštovanje, očinsku zaštitu i prijateljsko ohrabrenje. Brojne generacije studenata sada tuguju zbog njegova odlaska.

Djelotvoran i topao ljudski utjecaj na oblikovanje budućih znanstvenika bio je praćen njegovom neumornom organizacijskom energijom: nakon *Majestas* pokrenuo je istraživačke projekte komparativne povijesti srednjovjekovnog plemstva, „uporabe i zlorabe“ srednjega vijeka, izrade priručnika srednjovjekovnih izvora. Započeo je dvojezično izdavanje izvora pod naslovom *Central European Medieval Texts* (11 svezaka u izdanju CEU Pressa) i objavio pet svezaka *Laws of Medieval Hungary*. Umirovio se na CEU-u kao *professor emeritus* 2007, ali je i dalje bio aktivan: 2014. imao je ključnu ulogu u osnivanju MECERN-a (*Medieval Central European Research Network*). Nekoliko dana prije smrti unosio je korekture u prijelom svojeg poglavlja u novom priručniku za srednjovjekovnu povijest Srednje Europe u izdanju Oxford University Pressa.

Proteklih je godina doživio nekoliko ozljeda, hodao je sa štapom, ali je učinio napor da sve do ove zime dolazi na CEU slušati obrane magisterija i doktorata svojih studenata ili da čuje javna predavanja svojih mlađih kolega i prijatelja iz čitavog svijeta. Bili smo izuzetno sretni što nam je bio prijatelj i kolega tijekom tri desetljeća. Njegov je odlazak velik gubitak za nas, CEU i srednjovjekovne studije u cijelom svijetu.

Kako bih zaključio ovaj nekrolog, dopustite mi da citiram riječi našeg rektora Michaela Ignatieffa: „Poznavao sam Jánosa četrdeset godina, kao znanstvenika, prijatelja, bonvivana, intelektualnog provokatora. Utjelovio je duh CEU-a na najbolji način: moralno ozbiljan, bez nekritičnog poštovanja intelektualnih autoriteta i žestoko odan svojim idealima. Svima će nam nedostajati“.

I još nekoliko riječi Patricka Gearyja: „Neka nam uspomena na njega bude blagoslov“.¹

Gábor Klaniczay

* * *

Malo je tko, ne samo među povjesničarima, ostavio na mene takav dojam kao János Bak. Sreli smo se krajem 1994., kada je došao u Zagreb. Čuo je za mene od Balázsa Nagyja kojeg sam iste godine upoznao na kongresu ekonomskih povjesničara u Milanu pa je došao vidjeti bih li bio zainteresiran za angažman na novoosnovanom Odsjeku za srednjovjekovne studije na isto tako novom Srednjoeuropskom sveučilištu. Naravno, došao je i procijeniti dolazim li za takvu suradnju uopće u

¹ Preuzeto s mrežne stranice: <https://medievalstudies.ceu.edu/> (posjet 23. 11. 2020). Tekst je preveo Neven Budak.

obzir. Ne sjećam se puno detalja dugog razgovora koji smo vodili u bistroju *Esplanade*, ali pamtim da je bio ugodan i zanimljiv, a da smo, među ostalim, otkrivali neke podudarnosti u našim obiteljskim nasljeđima, što je vjerojatno bio važan faktor zblizavanja. Kao što se danas voli reći, „kliknuli smo na prvu“. Zahvaljujući Jánosu, otvorila su mi se vrata u svijet koji bi mi inače bio teško dostupan. Usprkos ratu, životni je standard u neokupiranim dijelovima Hrvatske još uvijek bio bolji nego u Mađarskoj, ali je, naravno, bio nizak, a materijalne su mogućnosti za istraživanja i stipendije bile krajnje ograničene, što je bilo razumljivo s obzirom na teške prilike u kojima se zemlja nalazila. Mađari su imali sreće da je George Soros bio zainteresiran za osnivanje Srednjoeuropskog sveučilišta u Budimpešti i da je, zahvaljujući Jánosu Baku i Gáboru Klaniczayju, pristao financirati i srednjovjekovne studije. Tako je taj novonastali Odsjek raspolagao sredstvima o kojima smo u Hrvatskoj mogli samo sanjati, ali što je bilo puno važnije, raspolagao je i odličnim vezama koje je Bak izgradio tijekom desetljeća na Zapadu. Na njih je svoje kontakte dograđivao Klaniczay, a potom i neki drugi nastavnici, pa i oni gostujući. Sretan spoj osobnih veza s najeminentnijim medievistima i dovoljnih novčanih resursa omogućili su dolazak u Budimpeštu gotovo svim najvećim medievistima proteklih nekoliko desetljeća, kako onima sa Zapada tako i onima s Istoka. Svatko tko se našao u takvom okruženju, bilo student ili nastavnik, mogao je samo profitirati – sigurno više nego u bilo kojem medievističkom središtu na nekoj od strana donedavno podijeljenih željeznom zavjesom jer takvo mjesto susreta nigdje nije postojalo.

János Bak i ja nismo se bavili istim temama pa ne mogu reći da je na mene utjecao tako da je čitao i korigirao moje radove ili da smo o njima raspravljali. Njegov je utjecaj bio drugačiji, ljudski. Od njega sam učio o tome kakav treba biti nastavnik i znanstvenik jer je on doista bio utjelovljenje svega najboljega. Ponekad bi, doduše, kako je to napisao i Gábor Klaniczay i kako pamte svi koji su ga znali, imao ispade bijesa (ne uvijek opravdane) koji su bili reakcija na nečiji nerad ili neznanje. Od tih ispada strepili su ne samo studenti nego i kolege, a da je među nama dvojicom postojao neki poseban odnos, potvrđuje i to da sam tijekom svih godina našeg poznanstva, pogotovo bliske suradnje na Odsjeku (1995-2002. i 2006), ali i inače, s njim imao samo ugodne razgovore. No, i kada bi se na nekoga izvikao, to nije značilo da već za nekoliko trenutaka neće biti ljubazan i drag kakav je uglavnom bio. Malo je nastavnika koji pokazuju toliko iskrene brige za svoje studente, brige koja nadilazi akademske probleme. Osim što je bio primjer sveučilišnog nastavnika, János Bak bio je i utjelovljenje vrhunskog znanstvenika. Njegova bibliografija obuhvaća tridesetak monografija, zbornika i uredničkih knjiga, od tipično medievističkih tema i zbirki izvora do revolucije 1956, suvremenih nacionalizama ili socijalizma i socijalne historije. Nije pritom bio cilj objavljivati mnogo; trebalo je objavljivati kvalitetne tekstove, i to na najbolji način, vodeći računa ne samo o cjelini nego i o detaljima.

Posebna je Bakova zasluga bila njegova briga za hrvatske studente i suradnja s hrvatskim alumnima CEU-a. Nije pretjerano reći da je u najvećoj mjeri zahvaljujući njemu, a onda i nekim drugim nastavnicima Odsjeka za srednjovjekovne studije, hrvatska medievistika doživjela napredak koji bez tih utjecaja ne bi bio moguć. Bio je mentor samo dvojici hrvatskih doktoranada (Damiru Karbiću i Ivanu Jurkoviću) i nekolicini onih koji su kod njega magistrirali, ali njegove rasprave na magistrarskim i doktorskim seminarima koristile su svakom od brojnih naših studenata na CEU-u tijekom proteklih 27 godina. Nudeći suradnju i otvarajući vrata svuda po svijetu mladim ljudima iz Hrvatske, učinio je za njih više od mnogih domaćih povjesničara. Pritom nije naodmet naglasiti da u njegovim radovima, kao i u razgovoru s njim, nije bilo moguće naći ni traga mađarskom tradicionalnom nacionalističkom tumačenju zajedničke srednjovjekovne povijesti koje povremeno izbija i u interpretacijama nekih od najdobronamjernijih mađarskih kolega. U svakom pogledu bio je velik čovjek i velik znanstvenik.

Na unutarnjoj stranici omota *Festschrifta* posvećenog Jánosu Baku, objavljenog 1999., piše da nas dvojica upravo radimo na povijesti srednjovjekovne Srednje Europe. Doista smo tada započeli rad na knjizi za jednog engleskog izdavača. Napisao sam svoja prva tri poglavlja, a onda je Bak odustao, posvetivši se objavljivanju izvora. Kako je u naslovu *Festschrifta* pisalo, bio je čovjek koji je putovao mnogim putevima, ponekad skrećući s jednoga da bi pošao drugim, jednako važnim ili važnijim. Žao mi je što nismo ostvarili njegovu zamisao o zajedničkoj knjizi, ali mi je drago da smo barem pokušali.

Posljednji put sreo sam ga 2018. na skupu MECERN-a na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, kada se dovezao iz Budimpešte automobilom koji mu se pritom pokvario pa je u Zagrebu morao na servis. Tada je imao 89 godina, ali ga još uvijek ništa nije moglo zaustaviti. Uvjeren sam da će ostati tako nezaustavljiv još mnogo godina, barem u mislima svih onih koji su ga poznavali i voljeli. Mala hrvatska delegacija sudjelovala je na proslavi njegova 90. rođendana na CEU-u. Žao mi je što nisam mogao sudjelovati, ali mi je drago da su naši mlađi znanstvenici iskazali poštovanje učitelju od kojeg smo tako puno naučili.

Neven Budak

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

52

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase sans-serif font.

ZAGREB 2020.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 52, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Miljenko Šimpraga

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz), Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina d.d.

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*